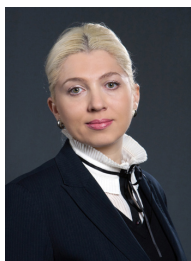

УДК 371. 3 - 76:5

ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ОПТИМАЛЬНИХ УМОВ ДІТЯМ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Зоряна ЛЕНИВ, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна,
lzoryana@ukr.net

У статті представлено досвід Львівського національного університету імені Івана Франка, зокрема Педагогічного коледжу щодо підготовки кадрів до роботи в умовах інклюзії. Також запропоновано структурно-функціональну модель підготовки фахівців і подано пропозиції щодо вдосконалення системи підготовки педагогів нової генерації спроможних створювати оптимальні освітні, науково-методичні, кадрові, соціально-психологічні та мотиваційні умови інклюзивного навчання.

Ключові слова: інклюзивна освіта, підготовка кадрів, ресурсний центр з інклюзивної освіти, структурно-функціональна модель.

Зоряна ЛЕНИВ, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина
**ПОДГОТОВКА КАДРОВ С ЦЕЛЬЮ СОЗДАНИЯ ОПТИМАЛЬНЫХ УСЛОВИЙ ДЛЯ ДЕТЕЙ
С НАРУШЕНИЯМИ ПСИХОФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЕ**

В статье представлен опыт Львовского национального университета имени Ивана Франко, в частности, Педагогического колледжа, в вопросах подготовки кадров для работы в условиях инклюзии. Также предложена структурно-функциональная модель подготовки специалистов и изложены предложения по совершенствованию системы подготовки педагогов новой генерации, способных создавать оптимальные образовательные, научно-методические, кадровые, социально-психологические и мотивационные условия инклюзивного обучения.

Ключевые слова: инклюзивное образование, подготовка кадров, ресурсный центр инклюзивного образования, структурно-функциональная модель.

Zoryana LENIV, Lviv National Ivan Franko University, Lviv, Ukraine
**PROFESSIONAL TRAINING AIMED AT CREATING AN OPTIMAL SETTING FOR CHILDREN
WITH IMPAIRED MENTAL AND PHYSICAL DEVELOPMENT IN INCLUSIVE ENVIRONMENT**

This paper presents the experience of Ivan Franko National University of Lviv, in particular, the Teacher Training College, in terms of professional training of specialists able to work in the conditions of inclusion. It also provides a structural and functional model of specialist training and sets out proposals to improve the system of training of a new generation of teaching staff to be able to create optimal educational, scientific and methodological, human, social, psychological as well as motivational conditions for inclusive education.

Keywords: inclusive education, professional training, resource centre for inclusive education, structural & functional model.

У країна – європейська демократична держава, сутнісним завданням якої є створення належних умов для самореалізації своїх громадян. Люди з особливими потребами, в силу обмежених можливостей для належної соціалізації, потребують усебічної уваги соціальних інститутів суспільства. Уся історія людства є підтвердженням того, що саме за рівнем ставлення до своїх найменш соціально за-

хищених громадян можна стверджувати про рівень розвитку цивілізованості держави, і суспільства загалом.

Модернізація освітньої галузі в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості. Право на освіту осіб із порушеннями психофізичного розвитку в нашій державі регламентується законами та нормативно-правовими актами. Ці документи спрямовані на створення правових, соціально-економічних та матеріально-технічних умов для інтеграції у суспільство дорослих і дітей з особливостями психофізичного розвитку. Однак, вони ще потребують значних уточнень щодо алгоритмів їх реалізації на практиці. З-поміж проблем, що потребують нагального розв'язання наявна й проблема підготовки фахівців для роботи з цією категорією дітей.

За останні десять років новітня історія спеціальної педагогіки та психології в Україні визначається пріоритетними тенденціями розробки реабілітаційного змісту ранньої корекційно-педагогічної роботи та реабілітації дітей «групи ризику» від народження до трьох років життя, проведенням превентивної корекції з метою запобігання виникнення ускладнень до основного нозологічного порушення, забезпеченням діагностичного та прогностичного змісту в роботі спеціальних закладів, диференціація та індивідуалізація змісту корекційної роботи за розвивальним, виховним, дидактичним і корекційним підходом.

В основу сучасного виховання і навчання дітей закладів освіти різних типів покладено принцип дитиноцентризму та особистісно орієнтованого підходу. Нині ж необхідно зберегти та примножити надбання і досягнення спеціальної психолого-педагогічної науки і практики задля підвищення ефективності надання діагностико-консультативних і корекційно-реабілітаційних послуг, а також екстраполяції цих знань у новій системі цінностей української освіти.

Формування нового погляду на освіту й на місце людини в соціумі — головні світові ознаки інноваційного розвитку будь-якого суспільства. За наших днів освіта набуває характеристик загальності, доступності, рівності у країнах із високим ступенем розвитку. Так, міжнародний рух «Освіта для всіх» (Education For All (EFA), ініційований ЮНЕСКО, пріоритетне значення відводить забезпеченню кожного правом на задоволення освітніх потреб, отримання якісної освіти [4].

Тому сучасною світовою тенденцією є прагнення суспільства до інтегрування осіб з особливостями психофізичного розвитку в соціум. Не оспорює і наша держава.

Створення оптимальних умов (нормативно-правових, науково-методичних, кадрових, матеріальних, санітарно-гігієнічних, соціальних, психологічних, мотиваційних тощо) необхідне для повноцінного функціонування та ефективного розвитку процесу інклюзивного навчання в загальноосвітніх закладах [2].

Враховуючи потреби осіб із порушеннями психофізичного розвитку в Україні здійснюється поступове оновлення та вдосконалення нормативно-правової бази інклюзії, створюються експериментальні майданчики, частково поширюється відповідна інформація серед населення в засобах мас-медіа, проводяться тематичні конференції, навчальні семінари, круглі столи, готуються спеціалісти для системи спеціальної освіти та інклюзивного навчання, тобто створюються поступово оптимальні умови дітям з порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивному середовищі.

Незаперечним фактом є той, що належним супроводом особа з порушеннями психофізичного розвитку повинна бути забезпечена з боку держави впродовж усього життя, а саме: ранній вік, дошкільний період, початкова, середня, вища школа, професійна соціалізація.

У зв'язку з інтенсифікацією інтегративно-інклюзивних тенденцій в Україні виникла нагальна потреба більш якісної підготовки фахівців до роботи з дітьми з особливими потребами [3].

Виникають нові вимоги до професіограми спеціаліста, який працює в умовах спеціальної освіти та інклюзивного простору. Зміцнюється та послідовно удосконалюється потенціал кадрового забезпечення освітньо-реабілітаційної роботи з особами з особливими освітніми потребами.

У вищих навчальних закладах України здійснюється підготовка спеціалістів для роботи з дітьми з особливими потребами, а також перепідготовка існуючих кадрів з акцентом на інтегроване та інклюзивне навчання. Нині в Україні функціонує понад 15 ВНЗ, що готують фахівців за напрямом підготовки «Корекційна освіта» (за нозологіями).

У 2003 р. на вимогу потреб міста та області у відповідних фахівцях у Педагогічному коледжі Львівського національного університету імені Івана Франка здійснено перший прийом студентів напряму підготовки «Корекційна освіта» на денній і заочній формах навчання.

З 2005 р. на базі Педагогічного коледжу успішно функціонує Львівський осередок ГО «Українська асоціація корекційних педагогів» (УАКП). З-поміж членів осередку викладачі та студенти Коледжу, науковці, вчителі-дефектологи, вчителі-логопеди, представники громадських організацій.

Педагогічний коледж, окрім співпраці з вітчизняними інституціями, розвиває різні форми міжнародної співпраці, зокрема налагоджені контакти з фахівцями Польщі, Німеччини, Чехії, Словаччини, Данії, Швеції, Австрії, Росії, Білорусі, США, Канади в рамках різних освітніх проєктів [6].

Наймасштабнішим і найрезультативнішим з них виявився Українсько-канадський проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Упродовж 2008 – 2013 років на правах рівноправного партнера проєкту Педагогічний коледж виконував низку завдань щодо організації підготовки фахівців до роботи в умовах інклюзії шляхом адаптації та апробації спецкурсів із інклюзії, розроблених канадськими колегами.

У результаті діяльності проєкту на всіх напрямках підготовки Коледжу було інтегровано в навчальні плани спецкурси з інклюзії, зокрема, такі як: «Вступ до інклюзивного навчання», «Стандартизоване оцінювання та диференційоване викладання в інклюзивному процесі», «Лідерство в інклюзивному просторі», «Менеджмент інклюзивного навчання». Також теми окремих курсів було інтегровано в навчальні модулі психолого-педагогічних дисциплін при підготовці психологів і вчителів середньої ланки у Львівському університеті.

З вересня 2012 р. відповідно до листа МОНмолодьспорту України № 43-20/3923 від 07.10.2011 р. вперше в Україні започатковано в Педагогічному коледжі підготовку асистента вчителя класу з інтегрованою/інклюзивною формою навчання», як додаткову кваліфікацію на напрямі підготовки «Початкова освіта». Передумовою для цього була створена в Коледжі необхідна науково-методична та навчально-технічна база, експериментально курс «Основи інклюзивного навчання» викладався починаючи з 2007 р., було вдосконалено програми педагогічної практики, придбано необхідне технічне корекційне обладнання.

Нині відбувається апробація дисципліни «Асистування в інклюзивному середовищі», а також розробляються нові спецкурси: «Філософія інклюзії», «Управління школою з інклюзивним навчанням», «Інноваційні методики діяльності інклюзивних шкіл» з метою підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» на новоствореній кафедрі початкової та корекційної освіти Університету.

Вивчення канадського досвіду сприяє поширенню серед педагогічної та академічної спільноти знань і переконань щодо зміни суспільного ставлення до дітей із особливими потребами та поліпшення ефективності інклюзивного навчання цієї категорії дітей у рамках трансформації освітньої галузі України.

Так, проект став поштовхом для започаткування загальноуніверситетського (для всіх факультетів і коледжів) постійно діючого семінару з питань інклюзії. Було проведено 4 науково-практичні конференції з міжнародною участю, 26 семінарів-тренінгів, круглих столів, майстер-класів (у тому числі на базі пілотних інклюзивних шкіл) з питань інклюзивної освіти та розробки і викладання відповідних спецкурсів, 8 педагогічних та науково-педагогічних працівників пройшли наукове стажування в університетах Канади, захищене одне дисертаційне дослідження, готується до захисту ще два.

У 2012 р. в Університеті відбулась презентація навчально-методичного посібника «Основи інклюзивної освіти» виданого у співавторстві консультантів проекту за загальною редакцією професора, доктора педагогічних наук А. А. Колупаєвої. Цей посібник і програма ідентичного курсу рекомендовані МОН України для запровадження у навчальний процес підготовки фахівців за такими напрямками, як: «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Соціальна педагогіка» та слухачам курсів підвищення кваліфікації за напрямом «Педагогічна освіта» (відповідно до листа МОНмолодьспорту України від 18.06.1220 р. за № 1/9-456) [5]. Нещодавно вийшов друком навчально-методичний посібник «Інклюзія в дошкільлі: розвиток дітей із психофізичними вадами в умовах реалізації Базового компонента дошкільної освіти» [7].

Науковці Університету (М. Зубрицька, З. Ленів) брали активну участь в розробці Концепції розвитку інклюзивної освіти в Україні, а також Концепції неперервної педагогічної освіти.

Вагомими досягненнями стало відкриття у 2008 р. науково-дослідної педагогічної лабораторії «Інклюзивний арт-терапевтичний центр творчого розвитку дітей «Калінонька», та у 2010 р. Ресурсного центру з інклюзивної освіти, діяльність якого зосереджена довкола поширення принципів інклюзивної освіти в академічному середовищі, формування інклюзивної компетентності в майбутніх викладачів у процесі їхньої професійно-педагогічної підготовки, координації зусиль адміністрації Університету, факультетів, структурних підрозділів, органів студентського самоврядування та громадських організацій щодо створення належних умов для задоволення освітніх потреб студентів із інвалідністю, яких в університеті налічується понад 200 осіб.

Основні напрями діяльності центру:

1. *Інформаційно-координаційний*: патронат студентів з особливими потребами, що навчаються в університеті (проведення анкетування, соціологічних опитувань, психолого-педагогічний супровід, корекційно-реабілітаційна допомога, адаптація вступних випробовувань для абітурієнтів з особливими потребами, допомога в оцінюванні знань, адаптація навчальних програм, консультування студентів, батьків, викладачів соціальна робота, забезпечення працевлаштування).

2. *Науково-просвітницький*: розвиток академічного середовища для формування філософії інклюзії та громадсько-педагогічної просвіти (узагальнення світового та європейського досвіду організації інклюзивного навчання, популяризація основних засад філософії інклюзії, вивчення світового та вітчизняного законодавства, впровадження спецкурсів у навчальний процес, проведення семінарів-тренінгів для викладачів і співробітників, настановних інструктажів перед проходженням студентами педагогічної практики, розробка науково-методичного забезпечення, організація та проведення наукових досліджень з питань інклюзії).

3. *Громадсько-консолідаційний*: співпраця з регіональним інклюзивним ресурсним центром, з Центром моніторингу Університету, з науково-дослідним центром інклюзивної освіти Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М. П. Драгоманова, з загальноосвітніми та спеціальними школами, дошкільними навчальними закладами, навчально-реабілітаційними центрами, медичними та психотерапевтичними центрами, та громадськими організаціями, консолідація зусиль [4].

З 2012 р. Педагогічний коледж залучений до експерименту МОН України «Про організацію інтегрованого навчання осіб з особливими потребами у вищих навчальних закладах I – IV рівнів акредитації незалежно від форм власності та підпорядкування» у якому фахівцями Коледжу розроблено Модель комплексної психолого-педагогічної та корекційно-реабілітаційної допомоги студентам із інвалідністю.

Для забезпечення безбар'єрного доступу до навчальних приміщень у головних корпусах Університету та Коледжу збудовано пандуси і встановлено електричні підйомники.

Педагогічну практику студенти коледжу проходять на базі загальноосвітніх шкіл і дошкільних закладів зокрема й нового типу, в закладах соціальних служб, органах опіки та соціального захисту, логопедичних пунктах, навчально-реабілітаційних центрах, класах з інклюзивною формою навчання, загальноосвітніх спеціальних школах-інтернатах, які зібрали багатий досвід, значний експериментальний матеріал, а головне, – позитивні результати в забезпеченні належних умов і здобуття освіти дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. Важливою є співпраця з психолого-медико-педагогічними консультаціями, які обов'язково мають бути базами практики для майбутніх педагогів, логопедів, психологів, соціальних педагогів, асистентів учителів.

В Університеті та Коледжі систематично організовують культурно-мистецькі акції, виховні заходи, арт-терапевтичні заняття, на які запрошують дітей з порушеннями зору, слуху, мовлення, інтелекту, опорно-рухового апарата, а також зі спектром аутизму, синдромом Дауна, гіперактивним синдромом, затримкою психічного розвитку. Підтримується студентська ініціатива щодо допомоги особливим дітям: влаштовуються благодійні свята, вечори та аукціони. На волонтерських засадах студенти допомагають організовувати навчально-виховний процес на базах практики.

Концентрується навчання майбутніх педагогів на базі іменної аудиторії спеціальної педагогіки та інклюзії імені Л. С. Виготського і в аудиторії логопедії та спеціальних методик навчання. Також створена навчально-практична лабораторія «Новітні технології в спеціальній освіті та інклюзивному навчанні», обладнана мультимедійними засобами та спеціальними комп'ютерними програмами.

Підготовка педагогів у Педагогічному коледжі Львівського національного університету імені Івана Франка акумулювала майже півторасторічні традиції та сучасні надбання науки та практики в застосуванні інноваційних підходів, що дозволило виробити структурно-функціональну модель підготовки фахівців здатних працювати в умовах інклюзії, яка містить такі компоненти: I – *пропедевтично-мотиваційний*; II – *змістовно-діяльнісний*; III – *операційно-практичний*.

Метою першого компонента є: формування усвідомлення суспільного значення проблем інвалідності та інклюзії; виникнення потреби використання знань зі спеціальної педагогіки, психології та інклюзії у педагогічній діяльності; уточнення та конкретизація суті діяльності педагога в умовах спеціального та інклюзивного навчання.

Метою другого компонента є: опанування студентами теоретичних знань; формування уявлень про спеціальну освіту та інклюзію в дії (умови, механізми реалізації, моніторинг); розвиток уміння діяти в мультидисциплінарній команді фахівців спеціальної чи інклюзивної школи.

Метою третього компонента: є формування вміння володіти спеціальними методиками та методиками стандартизованого оцінювання й диференційованого навчання; застосовувати набуті знання на практиці; поширювати знання і вміння серед педагогічної та батьківської громадськості.

Однак, підготовка таких кадрів потребує продовження навчання для найбільш перспективних студентів у магістратурі, тобто повного циклу ступеневої освіти з метою плекання молодшої генерації науковців здатних реалізовувати на високому рівні сучасні освітні завдання.

Сьогодні Педагогічний коледж – заклад нової генерації, який допомагає молодим фахівцям виконувати свої освітньо-функціональні обов'язки на сучасному рівні, орієнтуватись в інформаційному просторі, стати конкурентоспроможними працівниками. Нині 732 студенти слухають дисципліни з інклюзивного навчання, а серед випускників останніх років, що готові працювати в інклюзивних умовах: 276 осіб закінчили початкову освіту, 234 особи – дошкільну освіту, 147 осіб – соціальну педагогіку, 74 особи – корекційну освіту. З них: 3 випускники 2012 р. та 4 випускники 2013 р. працюють на посадах асистента вчителя класу з інклюзивного навчання.

Отже, результати діяльності дають надію та впевненість у тому, що невдовзі забезпечення інклюзивної освіти не буде потерпати від дефіциту відповідних фахівців.

Задля ефективного забезпечення навчальних закладів кадрами, які будуть спроможні створювати оптимальні умови навчання і виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку доцільно було б:

- до переліку спеціальностей за якими здійснюється підготовка педагогічних кадрів ввести спеціальність 5.01010501 «Корекційна освіта» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» з кваліфікацією «асистент учителя класу з інтегрованим/інклюзивним навчанням»;
- до переліку спеціальностей за якими здійснюється підготовка педагогічних кадрів з напрямку підготовки 6.010102 «Початкова освіта» ввести додаткову кваліфікацію: «асистент учителя класу з інтегрованим/інклюзивним навчанням»;
- до переліку спеціальностей за якими здійснюється підготовка педагогічних кадрів до спеціальності 8.01010201 «Початкова освіта» ввести додаткову кваліфікацію: «вчитель початкових класів школи з інклюзивним навчанням».
- під егідою Міністерства освіти та науки України започаткувати діяльність Всеукраїнського науково-практичного семінару кафедр корекційної та інклюзивної освіти із залученням Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, Національної Асамблеї інвалідів України, інших інституцій;
- налагодити систему міжнародного стажування в провідних університетах Європи та північної Америки для молодих науковців, які досліджують проблеми спеціальної та інклюзивної освіти;
- з метою диверсифікації навчального процесу розширити можливість надання на окремих спеціальностях додаткових кваліфікацій задля підготовки фахівців до використання альтернативної та допоміжної комунікації, арт-терапії, музикотерапії, трудової терапії, тощо з подальшим введенням відповідних посад у класифікатор професій;
- започаткувати та вдосконалювати підготовку фахівців у галузі аутології, ортопсихопедогогіки, реабілітології;
- здійснювати разом з МОН України, громадськими організаціями та закордонними партнерами пошук ресурсів задля забезпечення окремим особам із порушеннями психофізичного розвитку дистанційної форми навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данілавічюте Е. А. Закономірності виникнення, сутність та місце інклюзії у єдиній системі освіти в Україні / Е. А. Данілавічюте. Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – 2013. – 1 (65). – С. 2 – 8.
2. Інклюзивна освіта: теорія та практика: навчально-методичний посібник / [за заг. ред. М. Г. Буйняк, І. В. Возняк, Л. В. Годовнікова, О. І. Дмитрієва, А. М. Змужко за заг. ред. С. П. Миронової]. –

Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – Ч. 2. – 184 с.

3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою / А. А. Колупаєва // Особлива дитина : навчання і виховання. – 2014. – № 2 (70). – 7 – 18.

4. Ленів З. П. Особливості діяльності ресурсного центру з інклюзивної освіти в класичному університеті / З. П. Ленів // Тези доповідей XX міжнародної науково-практичної конференції: Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі. – К. : Університет «Україна», 2012. – С. 50 – 52.

5. Основи інклюзивної освіти // Навчально-методичний посібник / [І. О. Білозерська, Л. В. Будяк, З. П. Ленів, Ю. М. Найда, Г. В. Сак, О. М. Таранченко, за заг. ред. А. А. Колупаєвої – К. «А. С. К.», 2012. – 308 с.

6. Педагогічний коледж Львівського національного університету імені Івана Франка. Довідник: історія, сучасність, перспективи. До 140-річчя з дня заснування / [Я. Ю. Гарасим, А. Б. Заплатинська, З. П. Ленів, І. І. Нестер, Р. Р. Михайлишин; за заг. ред. Д. І. Бородій. – Львів: Модерн, 2010. – С. 95 – 103.

7. Тарапака Н. В., Кашуба Л. В. Інклюзія в дошкільній освіті: розвиток дітей із психофізичними вадами в умовах реалізації базового компонента дошкільної освіти : Навчально-методичний посібник / Л. В. Кашуба, Н. В. Тарапака. – К. : «СІТІПРИНТ», 2013 – 140 с.

8. Leniv Z. Kształcenie pedagogów specjalnych w Koledżu Pedagogicznym w warunkach modernizacji systemu edukacyjnego / З. П. Ленів // Матеріали Міжнародної наукової конференції: Сучасні проблеми і площини досліджень спеціальної педагогіки. – Тарнув (Польща), 2011. – С. 135 – 139.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Danilavichiute E. A. Patterns of formation, nature and place of inclusion in the uniform system of education in Ukraine. *Defectology. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 2013, 1 (65), pp. 2 – 8.

2. Buiniak M. H., Vozniak I. V., Hodovnikova L. V., Dmitriieva O. I., Zmuzhko A. M. By ed. of Myronova S. P. (2014) *Inclusive Education: Theory and Practice : Study guide* . Kamyanets-Podilskyi : Kamyanets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, Part 2, 184 p.

3. Kolupaieva A. A. Inclusive education as a model of social organization. *Exceptional child: teaching and upbringing*, 2014, 2 (70), pp. 7 – 18.

4. Leniv Z. P. (2012). Special aspects of functioning of the Resource Centre for Inclusive Education in a classical university. *Proceedings of the 20th International Research/Practice Conference: Current issues of training and educating of people in an integrated learning environment*. Kyiv : University «Ukraine», pp. 50 – 52.

5. Bilozerska I. O., Budiak L. V., Leniv Z. P., Naida Yu. M., Sak T.V., Taranenko O. M., by ed. of Kolupaieva A. A. (2012). *Foundations of Inclusive Education : Study guide*. Kyiv : «A. S. K.», 308 p.

6. Harasym Ya. Yu., Zaplatynska A. B., Leniv Z. P., Nester I. I., Mykhailiushyn R. R.; by ed. of Borodii D. I. (2010). *Teacher Training College of Ivan Franko National University of Lviv. Book of Reference: The History, Present State and Future Prospects. On the 140th anniversary of its founding*. Lviv : Modern, pp. 95 – 103.

7. Tarapaka N. V., Kashuba L. V. (2013). *Inclusion in preschool education: the development of children with mental and physical impairments in terms of implementing the basic component of preschool education : Study guide*. Kyiv : «CITYPRINT», 140 p.

8. Leniv Z. (2011). *Kształcenie pedagogów specjalnych w Koledżu Pedagogicznym w warunkach modernizacji systemu edukacyjnego (Training of special educators in the Teacher Training College in terms of modernization of the educational system)*. *Proceedings of the International Research Conference: Current problems and plane of special education research.*, Tarnow (Poland), pp. 135 – 139.